

InDret

“*ex delicto*”?*

Aspectes de l' *anomenada*¹ “responsabilitat civil” en el procés penal

Jesús María Silva Sánchez
Facultat de Dret
Universitat Pompeu Fabra

Barcelona, Juliol de 2001
www.indret.com

* Traducció de Marc-R. Lloveras Ferrer.

¹ D'aquesta manera en l'encapçalament del Títol V del Llibre I del Codi Penal espanyol: “De la responsabilitat civil derivada dels delictes i faltes i de les costes processals”.

Sumari

- [Introducció](#)
- [La institució “responsabilitat civil derivada de delictes” es basa en consideracions d'economia processal](#)
- [La condemna a reparar un dany causat pel “delictes” no requereix que el dany causat sigui element típic del delictes, ni tant sols que es condemni per cap delictes](#)
 - 1. [La manca de necessitat que el dany sigui “típic”](#)
 - 2. [La manca de necessitat que el fet causant del dany sigui reputat delictiu](#)
- [¿Responsabilitat civil “derivada de delictes” i “no extracontractual”?](#)
- [Amb tot: interferències entre responsabilitat penal i responsabilitat civil derivada de delictes](#)
- [Conclusió](#)
- [Taula de sentències citades](#)
- [Bibliografia](#)

• **Introducció**

Com es sabut, en els països on existeix un sistema d' "*action civile*" és possible que la sentència judicial que finalitza el procés penal no es pronunciï només sobre la pretensió punitiva de l'Estat sinó també sobre pretensions de contingut patrimonial que tenen una determinada relació amb el delicte judicat². En altres termes –els convencionals–, els jutges i tribunals penals poden decidir no només sobre la *responsabilitat penal* de l'inculpat, sinó també sobre la denominada *responsabilitat civil derivada de delicte*.

Aquest sistema d'acumulació de pretensions (penal i civil) en el mateix procés (penal) no només no està en crisi, sinó que, pel que sembla, fins i tot es proposa des d'instàncies internacionals com a model de política jurídica pels països que tradicionalment n'han estat mancats³. Tot i això, tampoc pot ocultar-se que l'esmentada acumulació no ha estat mai exempta de problemes terminològics, de fonamentació i, per això mateix, també d'aplicació pràctica. A aquests problemes, es dediquen, sobretot, les pàgines següents.

• **La institució "responsabilitat civil derivada de delicte" es basa en consideracions d'economia processal**

S'ha afirmat reiteradament que l'anomenada responsabilitat civil *ex delicto* no es diferencia substancialment de la responsabilitat civil extracontractual⁴, és a dir, de la responsabilitat per dany, essent la seva única peculiaritat que el fet que causa del dany és, alhora, penalment antijurídic⁵. D'acord amb això, la resolució en el procés penal de les qüestions relatives a la responsabilitat civil *derivada* de delicte no es justificaria per cap connexió especial d'aquesta amb el dret penal o amb la Política criminal, sinó només per meres raons d'economia processal tendents a evitar l'anomenat "*pelegrinatge de jurisdiccions*"⁶. Fins i tot la mateixa denominació legal seria incorrecta, ja que, evidentment, el fonament d'aquesta responsabilitat civil no rau en el delicte com a tal, sinó, com esdevé en general, en un dany.

Algunes d'aquestes afirmacions són més ajustades a la realitat que altres. Així, és cert que si es considera la responsabilitat civil *derivada* de delicte des d'una perspectiva *normativa*, és a dir, tal com es regula en el Codi penal, s'associa al dany "causat" pel delicte (art. 109 CP) o "derivat" del fet (art. 116 CP), i només a l'esmentat dany. Per això s'ha d'entendre com un cas de responsabilitat civil extracontractual, respecte del qual només es podria discutir si es ceneix al dany "propi" del delicte, tal com aquest està tipificat en les lleis penals, o també a altres danys derivats de la conducta delictiva però "extratípics". Ara bé, un examen *descriptiu*, centrat en el contingut de les

² A Espanya, la base legal d'aquesta possibilitat es troba a l'art. 109.1 CP i en els arts. 100 i 111 LECrim.

³ Cfr., per exemple, la *Déclaration des principes fondamentaux de justice relatifs aux victimes de la criminalité et aux victimes d'abus de pouvoir*, aprovada per la Resolució 40/ 34, de 29 de novembre de 1985 de l'Assemblea General de les Nacions Unides, que la conté com a Annex. En aquest, i concretament a l'apartat 9 s'assenyala: "*Les gouvernements doivent réexaminer leurs pratiques, règlements et lois pour faire de la restitution une sentence possible dans les affaires pénales, s'ajoutant aux autres (sic) sanctions pénales*". Existeix una certa tendència a la difusió del model. Una caracterització general a H.J. *Schneider*, La posición general de la víctima del delito en el Derecho y en el proceso penal, en *Criminología y Derecho penal al servicio de la persona*. Libro-Homenaje al Profesor Antonio Beristain, San Sebastián 1989, pàgs. 379 i segs.

⁴ Art. 1902 CC.

⁵ Cfr. referències, per exemple, a Díez-Picazo, *Derecho de daños*, Madrid 1999, pàgs. 275 i segs.

⁶ *Pantaleón Prieto*, "Perseverare diabolicum" (¿otra vez la responsabilidad civil en el Código penal?), *Jueces para la Democracia* 19, 2/ 93, pàg. 6.

resolucions judicials, posa de relleu que sota la denominació "responsabilitat civil derivada de delictes" es comprenen, en no poques ocasions, pronunciaments que molt difícilment poden ser reconduïts a la responsabilitat civil extracontractual. La responsabilitat civil derivada de delictes no *funciona*, doncs, a la pràctica com una mera modalitat de la responsabilitat civil extracontractual.

Allò que sí que s'ha de considerar correcte sense cap mena de matisació és que el fonament de la institució "responsabilitat civil derivada de delictes" es troba en un criteri d'economia processal, orientat a evitar el denominat "pelegrinatge de jurisdiccions". En efecte, segurament aquest és l'únic factor que pot explicar totalment el conjunt de pronunciaments de "responsabilitat civil" que contenen les sentències penals: constitueix el seu l'únic denominador comú.

- ***La condemna a reparar un dany causat pel "delictes" no requereix que el dany causat sigui un element típic del delictes, ni tant sols que es condemni per cap delictes***

En principi es podrien sostenir tres hipòtesis sobre la relació que ha d'existir entre el dany indemnitzable i el fet penalment típic per tal que es pugui parlar de "responsabilitat civil derivada de delictes". La primera consideraria que la responsabilitat civil derivada de delictes només es refereix als danys que es manifesten en el *resultat típic* del delictes; la segona, que aquesta responsabilitat abasta a *danys transcendents* al resultat típic, però, en tot cas, *imputables* a la conducta típica segons les regles de la imputació objectiva i subjectiva que regeixen en l'àmbit de la responsabilitat extracontractual; i, la tercera, que entendria que la responsabilitat civil *va fins i tot més enllà de la reparació dels danys objectivament i subjectivament imputables a la conducta típica* en els termes de Dret civil de danys. Els tribunals, oscil·lant entre la segona i la tercera possibilitat, s'han inclinat a vegades per la més àmplia. Així, queda clar, d'una banda, que la Jurisprudència realitza pronunciaments de responsabilitat civil encara que existeixi una certa distància entre el dany a la reparació del qual es condemna i el delictes pel qual es condemna. En efecte, per tal que sorgeixi un títol de responsabilitat civil "derivada de delictes" no es requereix que el dany causat pel delictes sigui un dany penalment *típic*. En altres paraules, no és necessari que el resultat danyós constitueixi un element del delictes pel qual es condemna (no ho serà en delictes de perill, per exemple).

Però, d'altra banda, també queda clar que és possible un pronunciament de responsabilitat civil en el procés penal, encara que s'hi constati la manca d'existència de cap mena de delictes⁷ (en el sentit de fet punible). Si afegim aquesta dada a l'anterior s'adverteix que és possible qüestionar que l'anomenada responsabilitat civil derivada de delictes sigui sempre, efectivament, una responsabilitat civil extracontractual i derivada d'un delictes.

1. La manca de necessitat que el dany sigui "típic"

El dany a la reparació del qual condemnen els tribunals penals no cal que sigui element típic del delictes: concretament, no té perquè coincidir amb el resultat típic del delictes. En aquest sentit es pot afirmar que la responsabilitat civil derivada de delictes no es redueix als casos de *delictes de resultat de lesió*. L'opinió actual segons la qual, "els delictes formals o de perill no són susceptibles

⁷ Art. 790.3 LECrim, la literalitat del qual, ajustada al Codi penal derogat, hauria de ser harmonitzada amb el text del Codi penal de 1995 (per exemple, amb l'art. 118.2). Però ja en el marc del Codi derogat sorgia la qüestió de l'art. 564 (vigent art. 268 CP).

de generar responsabilitat civil"⁸, "ja que no tota responsabilitat penal en comporta una altra de civil" sinó només en els casos en què es produeix, efectivament, un dany es basa en un equívoc. El fet que una determinada conducta es tipifiqui com a delicte de perill no significa que la mateixa no produeixi un dany, sinó, senzillament, que el legislador penal pretén avançar el moment de la consumació del delicte, relegant l'eventual resultat lesiu a la condició de circumstància postconsumativa. Així doncs, la condemna per un delicte de perill no obstaculitza la condemna a la reparació del dany produït, si es pot establir el corresponent nexa d'imputació objectiva i subjectiva (segons les regles del Dret civil de danys) entre aquest i la conducta penalment típica⁹. És a dir: no és necessària, a aquest efecte, una condemna addicional per un delicte de resultat de lesió (per exemple, de danys patrimonials o de lesions corporals) ¹⁰.

Això serveix, en realitat, no només pels delictes de perill, sinó també pels *delictes de mera activitat de lesió* o, fins i tot, per *delictes de resultat de lesió*, el resultat típic dels quals no abasta el dany a la reparació del qual es condemna¹¹. La pròpia *temptativa* de qualsevol delicte pot donar lloc a la producció de danys. Per exemple, en la mesura en què el subjecte passiu hagi hagut d'adoptar raonablement mecanismes de defecte enfront de l'intent, evitant-ne la consumació, però perjudicant amb això béns propis personals o patrimonials. En aquest cas, no sembla que pugui esgrimir-se, per a l'exclusió de la imputació del dany a la conducta de l'agressor, ni la prohibició de regrés ni el principi d'autoresponsabilitat, de manera que hi hauria imputació objectiva del dany o perjudici al fet delictiu: es tractaria de danys als que també abasta la responsabilitat civil derivada de delicte.

Així doncs, el tenor de l'expressió "responsabilitat civil derivada de delicte" descriu de manera inexacta el seu abast ja que, en realitat, aquesta responsabilitat s'estableix quan es pot establir un nexa d'imputació objectiva i subjectiva, segons les regles del Dret civil, entre un dany i una conducta delictiva, amb independència que aquest dany sigui o no element del tipus del delicte pel qual es condemna o, fins i tot, element típic de cap delicte "*tout court*". Aquesta "*responsabilitat civil*" no només *no deriva* del delicte com a *infracció* sinó que *tampoc deriva* del delicte com a *dany*.

Ara bé, cal tenir en compte, a més, que els pronunciaments de responsabilitat civil derivada de delicte ni tant sols s'amplien només a danys extratípics imputables objectivament i subjectivament

⁸ Cfr., per exemple, STS de 13 de febrer de 1991, ponent Díaz Palos. A aquesta línia es refereix, tot i que sense acollir-la, la STS de 15 d'abril de 1991, ponent Puerta Luis.

⁹ La hipòtesi contrària exigiria que s'acusés - i es condemnés - pel delicte de lesió corresponent al dany causat (si és que aquest delicte existís). En aquest sentit, per exemple, *Rusca i Nadal*, El delito de alcoholemia y la responsabilidad civil *ex delicto*: una propuesta interpretativa, La Ley núm. 4485, dilluns 23 de febrer de 1998, pàgs. 1 i segs., 3: "*el único ámbito , y el que le es propio, de la responsabilidad civil ex delicto son los daños y perjuicios ocasionados por los hechos que en sí mismos configuran el tipo penal de injusto concreto, esto es, de la infracción misma de la norma*".

¹⁰ De fet, en el mateix Codi penal ja es promou aquesta idea en l'art. 383 CP. Una idea que s'hauria de generalitzar pels casos de concurs de lleis. D'altra banda, s'ha de tenir present que els danys patrimonials imprudents només resulten punibles molt excepcionalment.

¹¹ Cfr. la STS de 19 de març de 1994, ponent García Ancos (A. 2568), en la qual, el condemnat penalment per un delicte d'amenaques ho és també a indemnitzar la víctima pels danys a la salut que derivaren de les amenaces (depressió, ansietat) la producció de les quals, òbviament, no és element típic del delicte d'amenaques. També sentències com la SAP Cantàbria (secc. 2a) de 31 de juliol de 1996, ponent Llaría Ibáñez, que integra en el pronunciament de responsabilitat civil derivada de delicte de conducció sota la influència de begudes alcohòliques els interessos del crèdit sol·licitat pel subjecte passiu del delicte per procedir a la reparació immediata del seu vehicle. Això mateix admet, respecte dels interessos del crèdit sol·licitat pel subjecte passiu del delicte d'impagament de pensions, la SAP Barcelona (secc. 7a) de 7 de setembre de 1998, ponent De Alfonso Laso.

a la conducta de delictes en els termes de la responsabilitat extracontractual. A vegades, s'estén a danys que de cap manera deriven de la conducta delictiva. Resolucions amb aquest contingut no són inusuals. Així esdevé, per exemple, en el supòsit en què es condemnà a qui havia estat condemnat per intrusisme (i no per estafa) a indemnitzar a dos pacients que havien avançat determinades quantitats per tal que els instal·lessin unes pròtesis dentals, cosa que no arribà a produir-se¹². O, en el que es tractava d'unes falsedats en document mercantil, que determinaren que l'autor de la falsificació fos absolt en un Jutjat de Primera Instància del judici executiu que una entitat bancària havia instat contra ell¹³. En aquest cas, el Tribunal Suprem estimà correcta la condemna, a títol de responsabilitat civil, al pagament de la quantitat prèviament deguda i, que mitjançant la falsedat, aconseguí substreure de l'acció executiva del banc¹⁴. Sobre això caldrà insistir més endavant¹⁵.

2. La manca de necessitat que el fet causant del dany sigui reputat delictiu

Com se sap, no és necessari que el jutge o tribunal penal condemni penalment a un subjecte per qualificar-lo de responsabilitat civil directa¹⁶; en aquest sentit, és clar que la responsabilitat civil derivada de delictes no requereix un delictes. Malgrat això no és en aquest supòsit sobre el que ara es pretén insistir. En realitat, sobre aquest aspecte es podria contraargumentar que sí que requereix un delictes; el que succeeix és, però, que un cop comès, es fa responsable civil dels danys que se'n deriven a un subjecte diferent del responsable penal. Allò que es pretén subratllar aquí, és més aviat, que per tal que un tribunal penal condemni a un agent a títol de responsabilitat civil "derivada de delictes" ni tant sols cal que es condemni per cap mena de delictes. Reprenent un exemple anterior, la condemna a indemnitzar a qui patí danys tot tractant d'evitar la consumació del delictes (víctima, tercers) no requereix la presència d'una temptativa punible; és compatible, per exemple, amb l'apreciació d'un desistiment voluntari que exclogui la responsabilitat penal del subjecte actiu. En els casos dels anomenats "accidents dels salvadors" ("*Retterunfälle*")¹⁷, el subjecte actiu ha d'indemnitzar els danys patits tant per aquells que han actuat en compliment d'un deure com, segurament també, pels qui han actuat espontàniament per socórrer al subjecte en perill; i això, encara que hagi desistit voluntàriament anul·lant la situació de risc¹⁸.

¹² Cfr. la citada STS de 15 d'abril de 1991.

¹³ STS de 22 de setembre de 1997, ponent Martín Canivell.

¹⁴ En canvi, en el delictes de xec en descobert, de l'art. 563 bis b) CP derogat, molt majoritàriament s'excloué que la responsabilitat civil cobris la suma de l'obligació preexistent.

¹⁵ Però, cal advertir ja ara, que això és el que succeeix en les estafes en les quals l'engany suficient del deutor és el mitjà d'obtenir un acte de disposició del creditor que redundi en l'elusió per aquell del compliment d'una obligació preexistent. Un cas en el qual els Tribunals condemnin, a títol de responsabilitat civil derivada de delictes, al pagament d'aquesta obligació.

¹⁶ Arts. 117, 118.1, 3a, 122, 212 CP.

¹⁷ És a dir, aquells casos en els quals el subjecte actiu crea una situació de risc pel subjecte passiu (per exemple, un incendi), essent així que altres tercers, que pretenen evitar el resultat lesiu, pateixen danys en l'intent (per exemple, el bomber mor en intentar salvar una de les possibles víctimes de l'incendi). El problema fonamental que plantegen aquests casos és el de si es poden imputar a l'agent també els resultats lesius patits pels salvadors. En aquest punt se sol distingir entre els obligats a salvar i aquells que ho fan voluntàriament, així com entre intents racionals i irracionals de salvament. La solució, en qualsevol cas, no és pacífica.

¹⁸ El § 115 a de l'*Alternativ-Entwurf eines Strafgesetzbuches* alemany (1966) va preveure una indemnització estatal pel subjecte que prestés socors: "*Wer zum Zwecke der Hilfeleistung Aufwendungen macht oder bei ihr Schaden erleidet, wird aus der Staatskasse entschädigt. Das gilt auch, wenn eine Hilfeleistungspflicht nach § 115 Satz 2 nicht besteht. Sonstige Ersatzansprüche des Hilfeleistenden gehen insoweit auf den Staat über*".

La condemna a títol de responsabilitat civil derivada de delictes no requereix, per tant, la *punibilitat* del fet del subjecte actiu. Així, per exemple, l'apreciació de l'excusa absolutòria de parentiu en els casos de delictes patrimonials no violents ni intimidatoris (art. 268 CP) no impedeix que tingui lloc en el procés penal, el corresponent pronunciament indemnitzatori¹⁹. Està clar, igualment, que aquesta condemna tampoc requereix la *culpabilitat* del subjecte actiu²⁰.

En realitat, ni tant sols requereix sempre l'*antijuridicitat penal* de la conducta, com es posa de relleu a propòsit dels casos d'estat de necessitat agressiu²¹. En aquest punt, però, no convé treure conclusions precipitades de l'aspecte més cridaner de la nostra jurisprudència: el del caçador que abandonà el seu lloc en una cacera autoritzada en un espai natural i es trobà amb un ós que l'atacà i al que matà. La STS de 24 de gener de 1995, ponent Puerta Luis, rebutjà la procedència de la responsabilitat civil derivada de delictes, en concórrer una causa de justificació²², indicant que, si la lesió del bé jurídic aliè hagués comportat un benefici o lucre pel "necessitat", "sempre restaria oberta pel perjudicat la via civil d'enriquiment injust". Malgrat això, s'adverteix clarament que allò que resulta determinant per a la sentència és el paral·lelisme entre la legítima defensa i el cas de qui "es defensa de l'escomesa - no buscada ni provocada - d'un animal". És a dir, l'existència d'una situació defensiva. En casos d'estat de necessitat agressiu justificant²³ no sembla possible negar la correcció d'un pronunciament indemnitzatori, amb total independència de l'obtenció cap mena de benefici o lucre.

En darrer lloc, ni tant sols es requereix la *imputació subjectiva* jurídicopenal. Si atenem al tenor de la nova regla de l'art. 118.2 CP i la seva remissió a l'art. 14 CP, que comprèn no només l'error de prohibició, sinó també l'error de tipus, i no només la modalitat vencible d'ambdós errors, sinó també la invencible²⁴, aleshores sembla clar que la condemna a títol de responsabilitat civil derivada de delictes no requereix cap altre pressupòsit que la concurrència del *tipus objectiu* del delictes, al que eventualment s'afegiria la manca de justificació objectiva de la conducta, sens perjudici de la matisació feta més amunt²⁵.

¹⁹ Cfr. STS de 6 d'abril de 1992, ponent Hernández Hernández.

²⁰ Com resulta evident a la vista de l'art. 118.1, 2a CP, per exemple.

²¹ Art. 118.1. 3a CP. No és possible abordar el tema, de màxim interès, en aquest marc. En l'àmbit anglosaxó, a favor de l'existència d'un "duty of compensation", *Feinberg*, Rights, Justice and the Bounds of Liberty, Princeton 1980, pàg. 230; *Jarvis Thomson*, Rights, Restitution and Risk, Cambridge (Mass.) 1986, pàg. 71. En sentit contrari, tot i que poc convincent, *Zimmerman*, Rights, Compensation and Culpability, en *Law and Philosophy* 13 (1994), pàgs. 419-450.

²² En contra de la possibilitat apuntada per la STS d'1 d'abril de 1993, ponent Soto Nieto.

²³ Dins de l'estat de necessitat justificant cal distingir els casos d'estat de necessitat agressiu i l'estat de necessitat defensiu. L'estat de necessitat és agressiu quan l'acció realitzada per eludir el perill que s'aproxima sobre el subjecte recau sobre un tercer totalment aliè al perill. En canvi, l'estat de necessitat és defensiu quan l'acció realitzada per eludir el perill recau sobre un tercer a qui se li pot imputar la creació del perill. En tots dos casos, si es respecten les exigències de proporcionalitat, és possible estimar la concurrència d'una causa de justificació. Però això no implica que les repercussions indemnitzatòries d'un i altre siguin les mateixes.

²⁴ L'art. 118.2 CP assenyala que "*en el caso del artículo 14 serán responsables civiles los autores del hecho*". Doncs bé, l'art. 14 conté la regulació de les hipòtesis d'error rellevants en Dret penal: l'error de tipus i de prohibició, vencible i invencible. D'aquesta manera, l'art. 118.2 sembla no requerir la tipicitat subjectiva (ni la dolosa ni tampoc la greument imprudent) com a pressupòsit de la "responsabilitat civil derivada de delictes".

²⁵ L'interessant punt de vista del Dr. David Felip és que l'art. 118.2 compleix una finalitat de política jurídica molt rellevant: tractar d'impedir que la recerca d'un criteri fonamentador del rescabament dugui els tribunals penals a imputar, en qualsevol cas, una imprudència jurídicopenal al subjecte.

Així doncs, combinant els resultats obtinguts en l'apartat anterior amb els obtinguts en aquest, resulta que la "responsabilitat civil derivada de delictes" no només no *deriva* del delictes pel que eventualment s'hagi condemnat a l'autor, sinó que ni tant sols ha de derivar d'un *delictes*, en el sentit de conducta objectiva i subjectivament típica, antijurídica, culpable i punible. En realitat, n'hi ha prou amb un dany en relació d'imputació objectiva i subjectiva jurídicocivil amb una conducta que realitzi sense *justificació objectiva*²⁶ el *tipus objectiu* d'un delictes. Però, com ja s'ha vist en part i es veurà a continuació, això no és tot.

• **Responsabilitat civil “derivada de delictes” i “no extracontractual”?**

En efecte, ja s'ha fet abans al·lusió a algun pronunciament jurisprudencial en el que la responsabilitat civil derivada de delictes s'estenia a danys no derivats ni directament ni indirectament del delictes. Sobre aquesta matèria es poden realitzar dues afirmacions: en primer lloc, que efectivament els pronunciaments de responsabilitat civil derivada de delictes de vegades abasten el pagament d'obligacions que no sorgeixen del dany derivat del delictes, sinó que li preexisteixen; però, en segon lloc, que a propòsit d'això es produeix una gran confusió, tant pel que fa a l'abast de les resolucions com, també, al seu motiu. Els tres exemples més cridaners en aquest punt són el delictes d'impagament de pensions, el delictes d'alçament de béns i els delictes contra la Hisenda pública.

El delictes d'impagament de pensions (art. 487 bis CP derogat; art. 227 CP vigent) ha estat una bona manifestació dels dubtes que han sorgit en la Jurisprudència i la doctrina a propòsit d'aquestes situacions. En efecte, enfront de la tesi de la Fiscalia General de l'Estat, exposada en la Circular 2/1990 i en la Consulta 1/1993, seguida per algunes Audiències Provincials, en la majoria dels tribunals - amb el recolzament de la doctrina - s'acollí la tesi que "l'acció civil exercida en un procés penal s'ha de referir a danys i perjudicis produïts a conseqüència de fets que a la vegada són constitutius de delictes. Per tant, no pot ser considerada com a responsabilitat civil ex delicto, la derivada d'una obligació anterior a la seva comissió i que resta després inalterada". Ja que el delictes "no canvia la naturalesa de les obligacions corresponents", aquesta corrent judicial conclou a que, en el marc de procés penal, no s'ha de condemnar a l'acusat al pagament d'indemnització per les pensions degudes²⁷. La polèmica ha quedat, en principi, tancada, en establir-se en l'art. 277.3 CP que, en aquest cas, "la reparació del dany procedent del delictes comportarà sempre el pagament de les quantitats degudes"²⁸. Però molts segueixen insistint en què, amb això, es facilita que el delictes sigui instrumentalitzat per a l'obtenció del pagament de l'obligació preexistent, cosa que recorda massa a la presó per deutes.

En canvi, pel que fa al delictes d'alçament de béns (art. 257 CP) les coses han evolucionat d'una altra manera. En aquest cas, la tesi àmpliament dominant en la Jurisprudència ha estat, i segueix essent, que la responsabilitat civil derivada de delictes no s'estén a la suma de l'obligació el compliment de la qual tracta d'evitar l'alçat²⁹, sinó que es cenyeix a la declaració de nul·litat dels

²⁶ Deixant probablement a part el cas de l'estat de necessitat agressiu.

²⁷ SAP Barcelona (secc. 7a) de 7 de setembre de 1998, ponent De Alfonso Laso.

²⁸ Cfr. Un precepte d'estructura similar en l'art. 4 de la LO 12/1995, de 12 de desembre, de Repressió del Contraban: "La responsabilidad civil que proceda declarar a favor del Estado derivada de los delitos de contrabando se extenderá en su caso al importe de la deuda aduanera y tributaria defraudada".

²⁹ Cfr., per exemple, STS de 18 de juny de 1999, ponent Martín Pallín: "...la indemnización de los perjuicios materiales y morales comprenderá los que se hubiesen causado por razón del delito y es evidente que las cantidades adeudadas y sus posibles intereses habían nacido en virtud de una relación contractual válidamente contraída y

negocis atorgats en frau de creditors. No obstant, existeixen també algunes resolucions que apunten en un sentit contrari, especialment en els casos on el restabliment de l'ordre jurídic alterat per la infracció penal esdevé impossible³⁰.

Així, es detecta l'aparició d'una tendència, avui en dia molt minoritària, que resulta paral·lela a la produïda a propòsit del delictes d'impagament de pensions. Amb força claredat s'ha pogut assenyalar últimament que "per l'alçament del deutor s'han solapat les respectives fonts de l'obligació d'indemnitzar -*ex contractu* i *ex delicto*- i, establerta com a fet provat en la sentència penal la quantificació concreta del crèdit burlat en el pagament, ha de tenir lloc "la seva exigència mitjançant els tràmits de l'execució de la sentència penal, procedint-se a la seva exacció a títol de responsabilitat civil derivada de delictes"³¹.

Per fi, en els pronunciaments de responsabilitat civil "derivada" de delictes contra la Hisenda pública (arts. 302 i segs. CP) regeix, categòricament, el criteri extensiu, de manera que la Jurisprudència entén unànimement que comprèn l'import del deute tributari. Ara bé, ja que és innegable que l'obligació tributària no deriva del delictes, sinó que, pel contrari, constitueix el seu pressupòsit³², no és fàcil fonamentar que la responsabilitat civil derivada de delictes fiscal integri la seva suma. És per això que el Tribunal Suprem, amb el recolzament d'un sector de la doctrina i l'oposició de l'altre, hagi hagut de desenvolupar la tesi de que la comissió del delictes produeix una "*mutació del títol*", que determina que allò que era una obligació *ex lege* es converteixi en una obligació *ex damno*. En termes literals, se sosté que el procés penal proveeix a la Hisenda pública d'un *nou i únic títol* per efectiu el deute tributari³³. Com s'adverteix, doncs, és un fet que la responsabilitat civil "derivada" de delictes comprèn, a vegades, el compliment d'obligacions legals o contractuals.

• ***Amb tot: interferències entre responsabilitat penal i responsabilitat civil derivada de delictes***

Ara bé, tot i ser indiscutible que la responsabilitat civil "ex delicto" no té res a veure amb la responsabilitat penal, tampoc es pot obviar que l'acumulació de pretensions d'una i altra naturalesa produeix certes interferències que s'han d'esmentar. Així esdevé, per un costat, que l'existència, de vegades, de danys molt importants, derivats d'una determinada conducta, reforça la tendència, sempre present en el Dret penal, a procedir de la manera denominada per la doctrina anglosaxona "*being wise after the event*"³⁴, és a dir, a fonamentar en qualsevol cas

concertada con anterioridad al hecho delictivo por lo que no puede establecerse su pago, como consecuencia del delito de alzamiento de bienes".

³⁰ La STS de 14 de juliol de 1986, ponent Díaz Palos, sostingué que si el crèdit era líquid i exigible, havent-se declarat així en via civil i impedit-se l'execució per l'alçament del deutor, es juxtaposen les fonts de les obligacions *ex contractu* i *ex delicto* i es pot decretar la total indemnització. Darrerament, en STS de 22 de juliol de 1994, ponent Conde-Pumpido Ferreiro, STS de 12 de juliol de 1995, ponent Conde-Pumpido Tourón i STS de 12 de juliol de 1996, ponent Conde-Pumpido Tourón, es condemna a indemnitzar en la mesura del benefici obtingut pel negoci fraudulent.

³¹ Interlocutòria de l'AP Zamora de 4 de desembre de 1998, ponent Gómez Herreros.

³² La doctrina ha insistit en que és anterior en el seu origen, diversa en la seva naturalesa i independent en la seva substantivitat.

³³ STS de 3 de desembre de 1991, ponent Moyna Ménguez; STS de 24 de febrer de 1993, ponent Díaz Palos; STS de 25 de febrer de 1998, ponent Moner Muñoz.

³⁴ Sobre la recerca *a posteriori* - i en qualsevol cas- d'una imprudència en els casos en que s'ha produït un resultat lesiu, *Kuhlen*, Zur Problematik der nachträglichen ex ante-Beurteilung im Strafrecht und in der

l'existència d'una infracció penal imprudent. Aquest fenomen, molt present en els procediments penals per faltes, però al que no són aliens els delictes, tingué la seva manifestació més estel·lar, segurament, en la STS de 26 de setembre de 1997, ponent García Ancos. En efecte, l'establiment de la pretesa connexió entre els danys produïts per la comercialització de l'oli de colza desnaturalitzat i l'activitat de l'Estat (l'única que podia, per la via de la responsabilitat civil subsidiària, garantir la indemnització a les víctimes) conduí a apreciar l'existència d'una imprudència punible en la conducta d'un funcionari de duanes en termes més que discutibles. En definitiva, es un fet que la determinació de la responsabilitat civil en el procés penal té efectes sobre el mateix enjudiciament jurídicopenal de les conductes.

A la inversa, que la decisió sobre la responsabilitat patrimonial tingui lloc en el procés penal canvia, fins a cert punt, les pròpies regles del Dret d'obligacions. En el Codi penal derogat, el tema més cridaner era, sens dubte, la responsabilitat civil dels encobridors per un dany produït, sens dubte, amb anterioritat a la seva intervenció i del que, per tant, no podien ser "causants" de cap manera (art. 107 CP derogat). Però hi ha altres punts en què es manifesta aquesta incidència. En general, aquests deriven de l'opinió dels tribunals de que la comissió del delictes produeix una "mutació del títol" de manera que "converteix" obligacions contractuals o legals preexistents en obligacions *ex delicto*. Doncs, en efecte, aleshores pot esdevenir en la pràctica que els partícips en el delictes siguin fets solidàriament responsables del pagament d'una obligació contractual o legal que els hi és totalment aliena (l'obligació tributària de l'autor³⁵, o la pensió que aquest deu, o el deute davant al que ell mateix s'ha alçat, etc.). Per contra, en el mateix cas de les obligacions legals o contractuals anteriors al delictes, si aquestes requeien sobre una empresa, resulta que la comissió del fet delictiu i la corresponent "mutació del títol" de responsabilitat civil modifica totalment la seva posició. Concretament, determina que l'empresa, que estava obligada de manera directa al compliment de l'obligació preexistent, passi a ser "responsable civil subsidiària", mentre que qui no té res a veure amb aquesta obligació (el directiu que comet el delictes, per exemple) es converteix en el seu responsable civil directe. Aquest seria el cas en un delictes de frau de l'Impost de Societats del que es fa responsable al directiu de l'empresa.

El tema pot tenir també repercussions en cas que l'obligació preexistent al delictes estigui prescrita en el moment de dirigir-se l'acció penal contra el seu subjecte actiu. És el cas de les obligacions tributàries, que prescriuen als quatre anys (art. 64 LGT), mentre que l'acció penal pel delictes de frau tributari es pot exercir en un termini de cinc anys des de la seva consumació. La tesi de la "mutació del títol" determina que en aquests casos es pretengui condemnar per la via de la responsabilitat civil derivada de delictes, al pagament d'obligacions prescrites, cosa que suposa una modificació de les regles pròpies del Dret tributari.

• Conclusió

Els tribunals penals, en el marc de la denominada "responsabilitat civil derivada de delictes", tendeixen a pronunciar-se de manera creixent sobre el compliment d'obligacions que no sorgeixen de dany específic del delictes, ni tant sols de danys imputables a la conducta delictiva d'acord amb les regles de la responsabilitat civil extracontractual. Així, es pot afirmar que la "responsabilitat civil derivada de delictes" comprèn avui en dia el pagament d'obligacions *ex delicto*

Moral, en Jung/ Müller-Dietz/ Neumann (Hrsg.), Recht und Moral. Beiträge zu einer Standortbestimmung, Baden-Baden 1991, pàgs. 341 i segs.

³⁵ En realitat, aquí sí que existeix un títol per a la responsabilitat "civil" dels partícips, ja que l'art. 38 LGT assenyala que "Responderán solidariamente de las obligaciones tributarias todas las personas que sean causantes o colaboren en la realización de una infracción tributaria".

o, més genèricament, *ex damno*, però també d'obligacions *ex contractu* o *ex lege*, de les què n'és creditor el subjecte passiu del delictes i que tenen alguna mena de connexió- àdhuc difusa- amb l'esmentat delictes.

Aquesta extensió és qüestionable des de la perspectiva teòrica de la institució. A partir d'això, es pot discutir seriosament, en efecte, la legitimació dels actors civils per exercitar una acció amb aquest contingut en el marc del procés penal, això com la competència dels tribunals penals per pronunciar-s'hi. Amb tot, tampoc pot negar-se que això es pugui justificar des de perspectives d'economia processal, que a la vegada comporten un benefici per a les víctimes del delictes, a les que s'allibera de l'infamant "pelegrinatge de jurisdiccions".

Ara bé, potser per evitar el problema de competència esmentat, que no pot negar-se, els Tribunals penals es neguen a admetre l'autèntica naturalesa d'aquests pronunciaments indemnitzatoris que abasten en la denominació "responsabilitat civil derivada de delictes". Així, com s'ha indicat, tendeixen a sostenir que el delictes ha provocat un canvi de naturalesa de l'obligació de manera que allò que era una obligació *ex contractu* o *ex lege* s'hauria convertit en una obligació *ex damno*.

Aquesta forma de procedir és inadmissible. Fins i tot deixant de banda consideracions teòriques relatives a "naturaleses jurídiques", això pot provocar, en la pràctica, per exemple, que els inductors o cooperadors del delictes s'estimin com a responsables solidaris del compliment d'una obligació que els és totalment aliena (com ara, l'obligació tributària de l'autor del frau, el deute de l'alçat o la pensió de qui no la paga; totes elles, preexistents al delictes en què participaren). O bé, que passin a ser responsable directes els qui no tenen cap relació amb aquesta obligació, mentre que el veritable obligat resta com a responsable subsidiari. O bé, que mitjançant el procés penal, es reclami el compliment d'obligacions prescrites, com és el cas de les obligacions tributàries un cop superats els quatre anys que estableix la legislació que les regula (art. 64 LGT).

Així doncs, admès el fonament d'economia processal subjacent als pronunciaments civils dels tribunals penals, convé insistir en que el fet que aquests resolguin sobre determinades obligacions legals o contractuals no modifica la seva naturalesa ni, per tant, en pot fer responsables als qui no són "obligats".

• **Taula de sentències citades**

Sentències del Tribunal Suprem

<i>Sala i data</i>	<i>Ar.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>	<i>Parts</i>
2 ^a , 14.7.1986	4323	Díaz Palos	Ministeri Fiscal c. Antonio M. G.
2 ^a , 13.2.1991	1020	Díaz Palos	Ministeri Fiscal c. Fernando S. V. i Emilia S. A.
2 ^a , 15.4.1991	2739	Puerta Luis	Emiliano A. C. i altres c. Ramón S. B.
2 ^a , 3.12.1991	8964	Moyna Ménguez	Ministeri Fiscal c. José S. A.
2 ^a , 6.4.1992	2769	Hernández Hernández	Ministeri Fiscal c. Francisco C. B.
2 ^a , 24.2.1993	1530	Díaz Palos	Ministeri Fiscal c. Diego M. T.
2 ^a , 1.4.1993	9165	Soto Nieto	"Fondo Asturiano para la protección de animales salvajes" c. Lorenzo F. G. i M ^a . Jesús M. M.
2 ^a , 19.3.1994	2568	García Ancos	Carmen M. V. i José R. T. c. Cosme V. C.
2 ^a , 22.7.1994	6708	Conde-Pumpido Ferreiro	Isabel G. B. i altres c. Pedro Antonio i Salvador G. M.
2 ^a , 24.1.1995	141	Puerta Luis	FAPAS c. Lorenzo F. C. i María Jesús M. M.

2 ^a , 12.7.1996	6067	Conde-Pumpido Tourón	Miguel C. C. i altres c. Nuria T. M.
2 ^a , 22.9.1997	7709	Martín Canivell	Ministeri Fiscal i acusació particular c. Antonio S. T.
2 ^a , 26.9.1997	6366	García Ancos	Ministeri Fiscal c. José G. F. i altres
2 ^a , 25.2.1998	1193	Moner Muñoz	Ministeri Fiscal c. José Luis B. P.
2 ^a , 18.6.1999	4142	Martín Pallín	"Iberclima, SA" i altres c. Daniel Levy H. O. i Jaime S. D.

Sentències de les Audiències Provincials

<i>Secció, data i Audiència</i>	<i>Ar.</i>	<i>Magistrat Ponent</i>	<i>Parts</i>
2 ^a , 31.7.1996, Cantàbria		Llaría Ibáñez	
7 ^a , 7.9.1998, Barcelona	5329	De Alfonso Laso	Ministeri Fiscal i altres c. diversos agents de la Policia Nacional i l'Advocat de l'Estat
Auto, 4.12.1998, Zamora		Gómez Herreros	

• ***Bibliografia***

DÍEZ-PICAZO. *Derecho de daños*, Madrid 1999.

FEINBERG. *Rights, Justice and the Bounds of Liberty*, Princeton 1980.

JARVIS THOMSON, *Rights, Restitution and Risk*, Cambridge (Mass.) 1986.

KUHLEN. "Zur Problematik der nachträglichen ex ante-Beurteilung im Strafrecht und in der Moral" en JUNG/ MÜLLER-DIETZ/ NEUMANN (HRSG.), *Recht und Moral. Beiträge zu einer Standortbestimmung*, Baden-Baden 1991.

PANTALEÓN PRIETO. "Perseverare diabolicum" (¿otra vez la responsabilidad civil en el Código penal?), *Jueces para la Democracia* 19, 2/ 93.

RUSCA I NADAL. *El delito de alcoholemia y la responsabilidad civil ex delicto: una propuesta interpretativa*, La Ley nº 4485, lunes 23 de febrero de 1998, pp. 1 y ss.

H.J. SCHNEIDER. *La posición general de la víctima del delito en el Derecho y en el proceso penal, en Criminología y Derecho penal al servicio de la persona*, Libro-Homenaje al Profesor Antonio Beristain, San Sebastián 1989.

ZIMMERMAN. "Rights, Compensation and Culpability", en *Law and Philosophy* 13 (1994).